

Mažasis semiotinis manifestas draugo sociologo Pekka Sulkuneno garbei ir dėmesiui

Eric Landowski

Vienas – sociologas, kitas – semiotikas, abu susitikome pusiau-kelėje. O galbūt abu užsikrėtėme, nes vienas ir kitas esame šiek tiek hibridiški: vienas – „semiosociologas“, kitas – „sociosemiotikas“. Ir drauge abu šiek tiek marginalai – kiekvienas savo srityje. Štai kas mums, be abejo, suteikia teisę į šokią tokią laisvę.

Antai susidūrę su savo tyrimo objektais, esam laisvi neužsidaryti „neutraliame“ aprašinėjime. Tarp tyrėjo darbinio gyvenimo („laboratorijos“) ir tiesiog gyvenimo (visuomenėje) nebrėžiam neperžengiamos ribos. Veikiau priešingai, tai sociologija, kritikuojanti savo objektą, tai semiotika, išpainiojusi į savąjį objektą: ir vienu, ir kitu atveju požiūris į dominuojančias prasmės praktikas anaip tol nėra „nesuinteresuotas“. Negana to, kontrapasiūlymai, mus įtraukiantys į šitokią galiausiai politinį darbą, siekia transformuoti ne tik prasmės santykius, bet per juos ir socialinius santykius bei gyvenimo formas. Tokį pasirinkimą padiktavo visai ne kokie nors profesinei praktikai išoriniai argumentai ir juolab ne kokie nors asmeniniai polinkiai. Galbūt tai iliuzija, bet mums atrodo, kad jis kyla iš pačios teorijos, iš jos vidinių rišlumo principų. Šiuo atžvilgiu jis yra *semiotiškai būtinas* – bent jau „sociosemiotikoje“.

Sociosemiotikos etiketė, tiesą sakant, slepia du skirtingus dalykus. Pirmiausia, nuo seno – vieną bendrosios semiotikos, kaip ją suvokė Greimas, atšaką: tokią, kaip rodo pats pavadinimas, kuri

orientuojasi į reikšminių objektų socialinį matmenį; šitaip suprantama semiotika plėtojosi nuo 8 dešimtmečio tyrinėdama tokias įvairias sritis, kad šiandien ji aprėpia daugumą kasdienybės praktiškų¹. Vėliau, ambicingiau, ta pati etiketė nuo 10 dešimtmečio vis dažniau pradėjo žymėti vieną iš bendrųjų teorijų, kuria grindžiama reikšminių faktų visumos analizė, kitaip sakant, vieną iš dabartinės bendrosios semiotikos variantų. Ši prieiga nuo kitų pagrindinių pogreiminės semiotikos krypčių – subjektinės ir tensyvinės semiotikos² – skiriasi tam tikru teoriniu pasirinkimu, semiotiniu atžvilgiu originaliu, o platesniame socialinių mokslų kontekste veikiau banaliu: tai būtino, konstituojančio ryšio tarp prasmės ir *sąveikos* idėja. Iš šio pasirinkimo reikia ne tik padaryti visas atitinkamas teorines išvadas, bet ir priimti visas praktines pasekmes. Kaip tik iš to ir atsirado visi šie apmąstymai, kuriems buvo suteikta „manifesto“ forma.

Tokiu sumanymu pirmiausia buvo siekiama parūpinti priemonės, leidžiančias kiek galima išsamiau apžvelgti tūkstančius būdų, kuriais konstruojame prasmę sąveikaudami tiek su kitu asmeniu, tiek su kitais gretutiniais elementais. Tuo tikslu veikale *Rizikingos sąveikos*³ buvo pasiūlytas modelis, sudarytas iš keturių prasmės režimų, sudarančių konceptualinę vienovę. Jis leidžia, viena ver-

¹ Chronologinės nuorodos: A. J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris, Seuil, 1976; E. Landowski, *La société réfléchie. Essais de sociosémiotique*, Paris, Seuil, 1989; J.-M. Floch, *Identités visuelles*, Paris, P.U.F., 1995; A. Semprini, *L'objet comme procès et comme action*, Paris, L'Harmattan, 1995; Bernard Jackson, *Making Sense in Law*, id., *Making Sense in Jurisprudence*, Liverpool, Deborah Charles, 1995 et 1996; G. Marrone, *Corpi sociali*, Turin, Einaudi, 2001; M. Hammad, *Lire l'espace*, Limoges, Pulim, 2005; E. Landowski, *Les interactions risquées*, Limoges, Pulim, 2005; Fr. Marsciani, *Tracciati di etnosemiotica*, Milan, FrancoAngeli, 2007; P. Sulkunen, *The Saturated Society*, Londres, Sage, 2009; J.-P. Petitimbert, „La précarité comme stratégie d'entreprise“, *Actes Sémiotiques*, 116, 2013; P. Demuru, *Essere in gioco*, Bologne, Bologna University Press, 2014.

² Cf. J.-Cl. Coquet, *La quête du sens*, Paris, PUF, 1997; J. Fontanille et Cl. Zilberberg, *Tension et signification*, Liège, Mardaga, 1998; J. Fontanille, *Formes de vie*, Liège, Presses de l'université de Liège, 2015.

³ Žr.: „Rizikingos sąveikos“, in: Eric Landowski, *Prasmė anapus teksto*, iš prancūzų k. vertė Paulius Jevsejevas, Vilnius: Baltos lankos, 2015.

tus, susaistyti *jautrumą* su *intencionalumu*, estežę su kognityvumu, „jusliškumą“ su „protiniu suvokiamumu“ – visus šiuos vienas kitą papildančius ir susipynusius (o ne vienas kitą pašalinančius) prasmės pagavos arba konstravimo matmenis, kuriais atitinkamai grindžiamos „derinimosi“ dinamikos ir „manipuliacijos“ strategijos. Kita vertus, tas modelis leidžia artikuliuoti du principus, tiesiogiai išaugusius iš priešpriešos tarp tolydumo ir skaidytumo: *regularumo* principą, sąlygojančią bet kokią veikimo „programavimą“, ir jam priešingą *atsitiktinumo* principą, grindžiantį „atsitiki- mą“ arba (galimą) „susitaikymą“, susidūrus su neišvengiamybe.

Tačiau įvedus šias perskyras modelio logika verčia žengti dar vieną žingsnį – užimti tam tikrą poziciją šių keturių dedamųjų atžvilgiu, užuot jas laikius paprastais tipologiniais visiškai lygiaverčiais variantais. Tad mums pasidaro svarbu suteikti pirmenybę konkrečiai prasmei praktikai – tai, kuri susijusi su derinimosi režimu ir jį grindžiančia „sąjungio“ tarp jusliškų interaktantų logika⁴. Pirmiausia ji sudaro priešpriešą programavimo režimui, kuris, linkdamas į amžiną to paties kartojimą, iš principo atmets bet kokią prasmės kūrimo dinamiką. Po to tai sudaro priešpriešą savotiškam semiotikos atsistatydinimui, kuri suponuoja susitaikymas su transcendentinės instancijos nuosprendžiu; tikintysis ar fatalistas gali stengtis veikiau jai paklusti nei bandyti pats prisiimti savojo likimo našta. Galiausiai tai sudaro priešpriešą manipuliacijos režimui, dėl kurio reikalingos didžiausios išlygos. Kadangi standartinė naratyvinė gramatika ištiesai pripažino vien tik šį režimą (kaip tik dėl to ji jo išvis nelaike vienu iš keleto „režimų“), negalima jo laikyti nei vieninteliu įmanomu, nei visuotinu, nei „geriausiu“ iš visų.

⁴ Cf. E. Landowski, „Jonction versus Union“, *Passions sans nom*, Paris, PUF, 2004, p. 57–69. [Eric Landowski, „Junkcija versus Sąjungis“, *Prasmė anapus teksto*, p. 200–213.]

Priešingai, manipuliacijos režimas dėl jo presuponuojamos suartinės ir statinės prasmės sampratos⁵, dėl jo naudojamos idealistinės subjekto koncepcijos bei utilitaristinės vertės filosofijos⁶ ir atitinkamai dėl jo diegiamo esmiškai pragmatinio gyvenimo stiliaus, išreiškia savotišką pasaulio viziją – tokią, kurią perduoda ideologija, vyraujanti mūsų postmodernistinėje visuomenėje, savo principais nepajudinamai „demokratinėje“, o faktiškai kasdien vis labiau merkantilineje. Mes sąmoningai stojame prieš tokį nepadorų ir, mūsų supratimu, šokiruojantį aljansą⁷ tarp šios ideologijos ir semiotinės teorijos – tiek klasikinės jos versijos, tiek daugelio dabartinių jos tęsinių. Tiksliau sakant, mes kritikuojame bendrąjį jų pamatą, – tokią buvimo sampratą, kuri, stengiantis užvaldyti ir pasisavinti pasaulį, siekia bet kurios reikšmės vertę apriboti jos ekonomine verte, o pačią *kito* vertę – jo panaudojimo verte. Ir kartu giname kaip tik priešingus dalykus: *ekologinę prasmės praktiką*, paklūstančią abipusiam lygiaverčių savo ir kito santykių išsipildymui, nesvarbu, ar toji kitybė – tai mūsų *alter ego* kitybė, ar bet kurio kito mūsų aplinkos komponento, mūsų „bios“⁸ kitioniškumas.

Konkrečiau kalbant, technokratiniam režimui, kuris, naudodamasis biurokratišku reguliavimu (arba, kaip dabar dažniau sakoma, „vadybiniu pilotavimu“) ir apgaulingu saugumu, programuoja bereikiškumą (tai didelė socialinė problema) ir stengiasi pašalinti bet kokį pasirinkimą, netgi patį subjektų, pajėgių nuspręsti

⁵ Cf. V. Estay et R. Dorra, „Variations sémiotiques de l'accord“. En contrepoint, E. Landowski, „A quoi sert la construction de concepts?“, *Actes Sémiotiques*, 117, 2014 (<http://epublications.unilim.fr>).

⁶ Cf. „Logiques de la valeur“, *Passions sans nom*, op. cit., p. 69–76. [„Vertės logikos“, *Prasmė anapus teksto*, p. 213–221.]

⁷ Bet jis įgalina gausius taikomuosius semiotinius tyrimus, palaikančius komercinės sistemos sveikatą: jie racionalizuoja empirines prieigas, viešpataujančias informacinių technologijų, vadybos, dizaino, rinkodaros ar reklamos srityse, o viso to kulminacija – kasmetinės didžiosios mišios, vadinamoji „Semiofest“. Viso to kritiką žr.: R. Pellerey, „Fuori mercato“, *Actes Sémiotiques*, 119, 2016.

⁸ Apie „bios“: E. Landowski, „Entre Comunicação e Semiótica, a interação“, in: A. Primo et al. (éds.), *Comunicação e interações*, Porto Alegre, Sulina-Compós, 2008; rééd., Parágrafo, 2016.

savo likimą, buvimą⁹; taip pat fatalistiniam režimui, kai subjektai perleidžia sprendimą transcendentinei instancijai (atsitiktinumui, kokio nors Gelbėtojo figūrai arba kokios nors aukštesnės galios savivalei¹⁰); pagaliau demokratiniam režimui, kuris, žinoma, skelbia kognityviai kompetentingų valingų subjektų lygybę, bet, nepaisant to, perduoda reikalų tvarkymą savo interesus užsitikrinančių sprendėjų klasei, kuri manipuliuoja vykdytojų minia „dėl jos pačios gerovės“¹¹, – tad visiems šiems trimis režimams sociosemiotinė perspektyva priešpriešina tokį sąveikos režimą, kai veiksmas – darymas arba nedarymas, vieno ar kito dalyko darymas – nebepriklauso, tiesą sakant, nuo kieno nors sprendimo apie pasaulį-objektą, į kurį žvelgiama iš atstumo, bet yra sąlygojamas juslinio derinimosi tarp išgyvenamų situacijų dinamikos ir tų, kurie jas išgyvena¹².

Ar tai būtų tarptautiniai santykiai, ar aplinkosaugos, saugumo, švietimo politika, ar kitos „krizės“ apimtos teritorijos, mes kasdien susiduriame su pražūtingais padariniais ir su daugiau ar mažiau dramatiškomis pasekmėmis, nulemtomis individualių ar grupinių sprendimų, kuriuose masiškai taikomi manipuliacinio, progra-

⁹ Šiuo atžvilgiu artimas karikatūrai pavyzdys – B. Latour, „Where Are the Missing Masses? The Sociology of Mundane Artifacts“, in: W. E. Bijker (éd.), *Shaping Technology / Building Society*, Cambridge, MIT Press, 1992. Priešingi pavyzdžiai: P. Cervelli, „Fallimenti della programmazione e dinamiche dell’aggiustamento. Sull’autoproduzione dello spazio pubblico in una periferia di Roma“, in: A. C. de Oliveira (éd.), *As Interações sensíveis*, São Paulo, Estação das Letras e Cores, 2013; M. Leone, „Semiótica de la burocracia“, *Lengua, Imagen, Sonido*, 13, 2013.

¹⁰ Cf. J. Lotman, „Deux modèles archétypes de culture: ‘conclure un pacte’ et ‘s’en remettre à autrui’“, in: id. et B. Uspenski, *Sémiotique de la culture russe*, Lausanne, L’âge d’homme, 1990. Kaip atsakymas: E. Landowski, „Shikata ga nai ou Encore un pas pour devenir sémioticien!“, *Lexia*, 11-13, 2012.

¹¹ E. Landowski, *La société réfléchi*, op. cit., p. 167-185; *Présences de l’autre*, Paris, PUF, 1997, p. 219-244.

¹² Cf. J.-P. Petitimbert, „La précarité comme stratégie d’entreprise“, art. cit.; id., „Un autre regard sur le fait religieux“, *Actes Sémiotiques*, 119, 2016; P. Demuru, *Essere in gioco*, op. cit.; J. Ciaco, *A inovação: semiótica e marketing*, São Paulo, Estação das Letras e das Cores, 2013; E. Landowski, *Passions sans nom*, op. cit., p. 153-158.

muojančio (ar jų abiejų derinio) požiūrio į *kitą* principai, kuriuos kartais supurto „nenumatyti“ nelaimingi atsitikimai. Anaipol netekiname pateikti derinimosi režimo kaip stebuklingo vaisto, kuriuo būtų galima lengvai visur naudotis. Pačiai mūsų mąstymo tradicijai, taip pat ir semiotinei, pati derinimosi dvasia iš tiesų yra svetima. Iš tų civilizacijų ir gyvenimo būdų, kurių galingas variklis buvo šis režimas, tiesą sakant, šiandien mus pasiekė tik liekanos, kurių net patys pavadinimai atrodo egzotiški, archajiški – kaip antai dzenas, aikido, malandragemas, metodė, hezyšasmas¹³ – o jų perkėlimas į dabartinį kontekstą virsta tuščiu gestikuliuavimu, dažnai su mistiniu atspalviu¹⁴. Tad mūsų projektas, atsidūręs tarp kieto dekartiškos dvasios pasipriešinimo ir rizikos tapti minkštąja „new age“ atšaka, aišku, atrodo kiek utopiškas. Juo labiau kad ieškomo sąveikos tipo forma pačia savo prigimtimi negali būti kaip nors primetama iš išorės, ji reikalauja tokio sąveikaujančių aktantų prielankumo ir atvirumo, kuris gali kilti tik iš jų pačių per patirtį.

Ir vis dėlto pasirodo, kad nesame vieni. Priešingai, griežta sąveikos logikos apibrėžtis, kurią siūlo šis režimas, sutelkia ir semiotiniais terminais konceptualizuoja veikimo principus bei siekius, grindžiančius daugelį tyrimų, kurie šiandien ieško alternatyvių atsakymų į didžiąsias mūsų dienų problemas. Nuo François Jullieno ar Augustino Berque'o iki Edgardo Morin'o arba Alaino Badiou (šioje plotmėje nekreipiant dėmesio į akivaizdžius jų skirtumus) – sąrašas dalyvaujančių šiame plačiame pamatiniame sąjūdyje būtų ilgas, net ir apsiribojant Prancūzija (ir neįtraukiant „ekologistų“).

¹³ Cf. M. C. Addis, „Forme d'aggiustamento. Note semiotiche sulla pratica dell'aikido“, in: A. C. de Oliveira, op. cit.; P. Demuru, „Malandragem vs Arte di arrangiarsi: Stili di vita e forme dell'aggiustamento tra Brasile e Italia“, *Actes Sémiotiques*, 118, 2015; M. Detienne et J.-P. Vernant, *Les ruses de l'intelligence. La mètis des Grecs*, Paris, Flammarion, 1974; J.-P. Petitimbert, „Lecture d'une pratique et d'une interaction: L'hésychasme orthodoxe“, *Actes Sémiotiques*, 118, 2015 (<http://epublications.unilim.fr>). Žr. taip pat apie senovinę valstietišką prisi-taikymą prie žemės: Gilbert Simondon, *Du mode d'existence des objets techniques*, Paris, Aubier, 1958.

¹⁴ Apie šiandienį karikatūrišką „dzeno“ praktikavimą žr.: Fr. Jullien, *Les transformations silencieuses*, Paris, Grasset, 2009.

Mūsų supratimu, semiotika turėtų prisidėti prie konceptualaus šio judėjimo sutelkimo, užuot skelbusi savo politinį neutralumą, kai daugelis jos atstovų savo profesinėmis praktikomis talkina komercinei sistemai. Šia prasme „užsiimti semiotika“ bet kuriuo atveju reiškia dalyvauti politikoje vienos ar kitos stovyklos pusėje. Darbuotis siekiant prasmės ekologijos konsolidavimo – toks būtų mūsų pasirinkimas.

Ar su šia „ekologijos“ (versus „ekonomija“) etikete, ar su kuria kita (tarkim, kitu atžvilgiu tiktų ir „egzistencinė“ semiotika¹⁵), Greimo semiotika, iš naujo perkurta ir šia kryptimi perorientuota, užuot likusi akademinė disciplina, kokia ji tapo maniakiškai užsiidariusi (vadinamojoje Paryžiaus) „Mokykloje“, galėtų ne tik rasti vietą socialinių mokslų sambūryje¹⁶, bet ir anapus akademinio rato būti girdima viešojoje erdvėje kaip tam tikras kritinis mąstymas, propaguojantis įvairias bendruomenines orientacijas.

Toks pasirinkimas užsiimti pasaulio rūpesčiams atsidavusia semiotika, padarytas nuo pat pradžių, vos tik ėmė formuotis socio-semiotinis „stilius“, žinoma, gali būti laikomas ekstrasemiotiniu politiniu ar etiniu pasirinkimu. Bet iš tikrųjų grynai semiotinė refleksija, mūsų manymu, negali neatvesti prie prasmės etikos. Tačiau tuo pat metu, kadangi čia aptariamas politinis angažavimasis išplaukia iš apgalvoto pasirinkimo tarp sąveikos formų, kurių egzistencinė ir politinė reikšmė skiriasi priklausomai nuo jas grindžiančių *prasmės* režimų, manytume, kad mūsų pozicija nepažeidžia grynai semiotinio koherentiškumo. Taigi, kol iš anksto nesuradome „vienintelės“ gyvenimo prasmės Apreiškimo kuriame nors tekste, ją sukonstruoti turime mes, semiotikai –profesionalūs semiotikai ar ketinantys jais būti, ar tokie, kurie yra semiotikai patys to nežinodami. Tiesą sakant, tai įmanoma tik praktikuojamose sąveikose, kuriose ieškoma abipusio santykio, atsižvelgiant į kito

¹⁵ Cf. *Passions sans nom*, op. cit., p. 293–305.

¹⁶ Konkrečiai greta „antropokūrybinės“ krypties. Žr.: Cl. Calame et M. Kilani (éds.), *La fabrication de l'humain dans les cultures et en anthropologie*, Lausanne, Payot, 1999; F. Remotti (éd.), *Forme di umanità*, Turin, Paravia, 1999; F. Affergan et al., *Figures de l'humain*, Paris, EHESS, 2003.

potencijas ir šitaip kuriama prasmė, ar tai reikštųsi dvasinių kūri-
nių pavidalu, ar veiksmis, leidžiančiais sukurti darną su kitu as-
meniu ir su pasauliu.

Iš prancūzų k. vertė KĘSTUTIS NASTOPKA

Vertimą tikrino Nijolė Keršytė

Versta iš: *Actes Sémiotiques*, 2017, Nr. 120

(<http://epublications.unilim.fr/revues/as/5816>)